

A többiről még gondolkoznunk kell

Slobodan Novak

Avanti adagio, quasi indietro

Valaki meg is neheztelhet rám, hogy megint a bolond Makáról mesélek. Mert — azt mondják — Maka habajgós, én pedig eszerint kishitű vagyok, ha örökké ilyen semmirevaló hősökkel vagyok elfoglalva. Akik tulajdonképpen nem is hősök, hanem egyszerűen hullák. Igaz, igaz, lehet. Azt akarom mondani, lehet, hogy neheztelnek is rám ezért. De hát ki a megmondhatója, hogy mit akarunk ettől vagy attól, s ha ez történetesen még érdekelne is valamelyest, akkor is ugyan kiről beszéljek? Akad jobb? Nem, nem találok jobbat. Maka ezenkívül bizonyos mértékben tetszik nekem, sok más viszont nem. Márpedig sok más hős ostoba, kezdve a mitológiai hősöktől. És azóta is. Maka ellenben nem az. Se addig, se azóta. Vagy legalábbis nem szemmel láthatóan, se példamutatóan az.

Maka csupán ilyen és ilyen, kivonta kardját, és megrohmozta a várost. Viccből. Az ilyennek azért nem muszáj föltétlenül bolondnak lennie.

Én nem hiszem, hogy mindig minden úgy volt, ahogy van. Változik a megvilágítás, és változik a fénymáz szemünk lencsésén, melyen át a közönségesen ismert dolgokat szemléljük. Maka az én szememben nem bolond. Bolond a mitológiai Szizüphosz, aki nem tudta, mi a játék, és akit ezért általában mártírnak tartanak, de bolondnak, sajnos, senki sem tartja. Valami buta feladatot kellett elvégeznie, valami munkát,

amit az istenek eszeltek ki számára unalmukban. Nem jött rá, hogy a görög istenek csalárdak, mint különben a hozzájuk hasonlóak valamennyien. Kiröhögtek Sziszüphosz Konstruktív Célszerűségét. Maka azonban egyszerűen csak görgette volna a követ, és élvezett volna munkájának ritmusában. A fölfelé vezető út célja a leereszkedés, az ereszkedés célja a kapaszkodás, és pont. Előbb unnák meg az istenek, mint ő maga. Vagy végül ők is nekigyürekeznének a szikladarabnak. Maka nem vágná a megvalósulást. Csak játszana. Én pedig szeretek eljátszozni a Makáról szóló történetekkel, és semmi értelme, hogy ezért valaki haragudjon.

Ez a pernahajder, ez a Maka, szemmel láthatóan nem volt konstruktív típus, elismerem. A legkevésbé sem. Egyenesen rárontott a jókora városra. A városnak, környékével együtt, több mint ötvenezer lakosa volt. Ez, bár igaz, mindenképpen azt jelentette, hogy nem gondolta komolyan a dolgot, de hát tréfája, lám, ilyen — ilyen nem konstruktív volt. Nem vette komolyra, természetesen, nem úgy, mint Sziszüphosz, de hát ezért érdemel figyelmet. Minden — egyébként jól titkolt — rokonszenvem az övé volt, amikor rohamozott, de máskülönbön egyedül volt a fegyverével, mint ahogy az már — ha szabad megjegyezmem — történni szokott azokkal, akik nagy népszerűségnek örvendeznek.

A városnak pedig mindenekeelőtt helyőrsége volt. Igaz, békelétszámon. De volt például a városnak geofizikai ágyúja, voltak titkosrendőrei, rendőrei, bizalmi emberei, egyszóval konstruktív típusai, meg mindenféle harcias népsége — lakosonként. Mi mindene nincs egy városnak! Egy ilyen komoly helységnek. Nem is város, ez, inkább Székhely. Csupán érzeke nincs talán bizonyos jelentéktelen dolgokhoz, de minek is lenne még ez is egy ekkora városnak.

Ha valaki egyáltalán haragszik is még rám egy kissé, az valószínűleg azért lesz, mert folyton arról beszélek, mennyire szeretnék hallgatni, s minthogy ilyenképpen örökké jár a szám, ez elvszerűtlenség. De most ez nem is fontos. Nem lényeges. Én most, csak úgy, szót ejtek egy kicsit Makáról.

Maka tehát kiment a városból az atomkor derekán, élesre köszöriült karddal felővezve.

Különb, ha éppen feszegetni akarják, elmondhatom, hogy meg kellene véleményem szerint szerkeszteni nem a bizonyítottan ésszerű és formálisan logikus, de a sokaknak olyannyira szükséges „hallgatás ideológiáját”. Hogy mi, akik hallgatni szeretnénk, magabiztosabbak lehessünk, és ne legyünk olyan kishitűek. Hogy ne érezzünk büntudatot mások előtt. És hogy elismert meggyőződésből hallgassunk. Hogy meggyőződésünket elismerjük szükségletünknek, vagy legalább személyes komfortunknak. Legalább ez az egy meggyőződésünk meglegyen. Hogy állandó legyen, mentsvár legyen, hogy vérünkben legyen. Egy becsületes meggyőződés. Hogy legalább nekünk legyen egy ilyen meggyőződésünk. Hogy hallgatni becsületes dolog legyen. Hogy magunkénak mondhatni egy ilyen becsületes meggyőződést, tisztességes dolog legyen. És így tovább.

Majd úgy dél tájban kiment a városból, derűsen, mint egy fél-isten. Kiment oda, a kültelkeken túl, és a város úgy feküdt a tenye-

rén, mint valami hídfő, a kies erdőkkel és ligetekkel, az egész belövési területtel körülötte. Maka csupán néhány lépésnyire hagyta el a szélső házakat, mert már ilyen a város azon a tájon, ahol csupa szemétdomb van. Bizonyos értelemben ez volt a hazája, nem is kellett hát messzire eltávolodnia, hogy minden itt legyen egy rakáson és az orra előtt. No és szembefordult így, mondjuk, a városkapuval, felpillantott a napra, néhány gyors lépést tett hátrafelé, hogy lendületet vegyen, és akkor lassan megkezdte az előrenyomulást. Lépésről lépésre, mintha maga is megijedt volna a városra szakadó véstől. Döngő, nagy léptekkel haladt, és a város úgy pottyant ölébe, mint a sikló szájába a béka. Egykettőre megérkezett, be egyenesen az első utcába, miközben kardját maga után húzta a kövezeten. Szinte meg is feledkezett arról a gyíklesőről. Gyorsan kardot . . . kardot rán . . . kardot rántott. Harmadszorra, igen. A hüvelyébe rozsdásodott ugyanis. Megfongatta a fejek fölött, és ágaskodva előreszökkent a ragyogó utcákon, a nyüzsgő embertömegben.

— Rohamra! Roham! — kiáltozott.

Az utca lovagi torna színhelyére emlékeztetett volna, ha fölötte ott függ az *alka*,* és ha Maka lovon feszít. De hát Malkának nem volt lova, és ló nélkül bizony nincs vitézség, hiába, ilyen dolgokban a ló elengedhetetlen.

Itt jegyezzük meg, hogy egy ilyen városban korosabb emberek is élnek. S ők annyi fölkiérett rémséget éltek már meg!

— Ifiúr! — szólongatott valakit a publikumból egy vénséges vén néni. — Ifiúr! Mért lármáznak most errefelé a sintérek? Ifi . . . a sintéreknek talán igazuk van, én nem mondom, de hát föllökhetnek valakit, uram! Elszaporodtak az ebek, megértem én, csak hát, mondja meg, mért, uram . . .

És mivel Maka személyében Orson Wellesre ismert, a boldog ifjú nemzedék is sikongott:

— Felvételeznek! Filmesek!

Ugyanúgy, mint az a megszámlálhatatlan sokaság, mely ész nélkül rohant végig az utcán a Győzelem tere felé az üvöltés nyomában, a futástól lihegő, rettenetes Maka után, akinek kiszáradt torkából érthetetlen harci kiáltások törtek elő. Az a sokaság, mely azért rohant, mert amaz üvöltözött, s amelyben sohasem volt annyi gőg, hogy elvszerű lehetett volna.

A Győzelem tere aznap napfényben fűdött, mint ahogy egy ilyen térnek illik is. A napsugarak befurakodtak a tömegbe, a sokaságnak nem volt árnyéka, ember és ember között nem volt és nem is lehetett érintkezés. Mindenki csak a maga összezsugorodott kis árnyékán taposott, úgy mozogtak, mintha föl volnának tűzve rá, akár a hajó a végtelen óceánon.

Amott Maka már egy helyben állt, feje fölé tartott karddal, valahogy az embergűrű közepén, és úgy tetszett, mindjárt lecsap kardjával lába előtt a kövezetre, és kétfelé szeli a teret: Jobb és Bal félre. Egész mivoltában dagadozott, és imbolygott a lihegéstől, csak a rozsdafoltok csillagocskáitól szeplős kard nyugodott, meg-megcsillanva a nap-

* Vitézi játékok gyűrű alakú kelléke Dalmáciában, főleg Sínjben.

fényben. A még mindig zsongó sokaságból röpködtek a kérdések Maka felé. Hogy hát kit vagy kiket akar elintézni, és hogy hol a hadserege. Ugratták, hogy melyik filmben alakítja ezt a szerepet, és azzal is, hogy most mit fog csinálni.

Makát talán sértette ez az embersokaság, én nem tudom. Noha ez igen érthető volna. Még csak nem is kell hozzá bolondnak lenni. Kis-hitűnek sem. Hiszen mindenre gondoltak az emberek, de azt igazán nem feltételezték, hogy a várost akarja bevenni! Már ilyenek, lám, ezek a vele egyívásúak. És némileg az öregebbek is. A fiatalabbak pedig különösen! Fölkiáltott, mint valamikor a kis Antigoné:

— Ó, város! — de ez úgy hangozott, mintha valami sokkal rosszabbat mondott volna. Mintha tüsszentett vagy köpött volna. Lehet, hogy eredetileg így gondolta: „Add meg magad kardcsapás nélkül, méghozzá kizárólag nekem, én pedig hüvelyébe süllyesztem kardomat, ott egye meg a rozsdá!” Ehelyett keserű undort fejezett ki ebben a szóban: „Város!”

A beállt csendbe egyszerre — ágyú dörrent. Mennydörgő erővel. Soha váratlanabban. Mintha valóban hadsereg szállta volna meg a várost. Maka pedig jobban megrémült, mint akárki. Egyedül ő tudta, hogy neki bizony semmiféle hadserege nincs, ezért is ijedt meg úgy; a többiek viszont éppen az ilyen hadseregtől féltek legkevésbé.

A déli órák galambjai takarták el az eget, a rendőrök bekerítették és összébb szorították Maka körül a csődületet, és az emberek egy pillanatra eltűntek saját árnyékukban, eggyé olvadtak a galambszárnyak remegő árnyékával, mintha a világ egyszerre nagyon-nagyon szűkké vált volna, és többé nem lehet majd lélegezni a harapófogóban.

Maka talán úgy vélte, hogy no, most jött el az ő ideje, kedvezőre fordult a szerencse, elbődült hát:

— Város! — de most sugárzó arccal, mint a diadalmas hadvezér.

A tömeg idegesen hullámszerűen kezdett, és az itt-ott fölbugyborékoló nevetés nem volt az igazi. Maka szemében nem volt nevetés. Hanem csúfolódás.

— Mit akar, na te, halljuk! Nem részesz ez! — kiáltott közbe valami provokátor.

Hátulról, orvul szerelték le Makát. Kardja csörrenve esett a kövezetre, a markolata csörrent egypárszor, hajlékony hegye pedig úgy körözött, mint a megvadult óramutató, mint a mágnesű — a fegyveres erőnek ebben a kordonjában.

Amíg csak fegyverrel hadonászott, azt kérdezték tőle, hogy kire fenekedik, és pusztá kézzel álltak szemtől szembe vele, úgy tárgyaltak. De amikor beszélni próbált — egyszerre azt kezdték kérdezzétni, hogy mit akar, és fegyvert rántottak rá, nem sokat teketóriáztak. Egész életében azon fogom törni a fejem, hogy lehetne jól megalkotni a hallgatás ideológiáját. Egyelőre csak egy becsületes meggyőződés van, hogy valóban össze kellene állítani ilyesmit. Talán ez is elég lesz ahhoz, hogy viharos életet éljek meg.

Azok, akik úgy vélték, hogy itt filmfelvételezés folyik, azt figyeltek, hogyan segítenek puskatussal a rendőrök Makának kiszaladni a jelenetből. Meg aztán tovább is, a hivatali negyed hosszán egészen a

népegészség sötét házáig. Annak pedig csak az isten a megmondhatója, miért nem volt Maka másnap reggelig látható. Bár igaz, a helyi vicclap igazgatója aránylag gyorsan közbelépett. Ennek a csupa kedély embernek a pártfogó szavai komolyak és hatásosak voltak, senki más, csakis ő mentette meg Makát, hála légyen néki.

Hát igen, ez az egész. Ezért menjünk is tüstént tovább.

Mіндеzen fölül, a város központjában, magas talapzaton ott van Marul bánatos figurája. Nem ül lovon ő sem, mert valami föliánst lapoz és jegyzetget bele ilyen-olyan észrevételeket, így hát — érthető — nem ülhet lóháton, ha egyszer könyvvel van elfoglalva. Ennek ellenére jelentős emlékműként viselkedik, és tudni kell, lábánál valamikor kizárólag éti növényfélésegeket árultak, de manapság már azt sem, a tér teljesen, öregesen kihalt. Nos, ennek a térnek az árnyékába lépett be másnap reggel Maka, mélyen gondolataiba merülve, mint a film múltjának egy neves egyénisége, vagy egyszerűen, mint a múlt embere, és — akárcsak a többi hasonló személyiséget — őt is egy sereg semmirekellő kísérte. Ingerelték, sértegették, a legmegfelelőbb eszközökkel és módon igyekeztek emlékeztetni, hogy társas lény, mai, mostani. De ő csak ment borús arccal, összeszorított szájjal, üres tekintettel közeledett a fekete Marulhoz, mint a Némaság szobrához.

Marul így szólt hozzá: „Téged megraboltak, mert megmutatták neked a nagyobb rosszat. Hogy nevezhessél, hogy amolyan ütött emberke maradhass, hogy bolond lehess, ahhoz neked nagyon is elég volt egy kis rossz. Amíg keveset láttál még, s amíg azt hitted, hogy nincs belőle sok.”

Maka egy pillanatig elveszettnek érezte magát, úgy tetszett neki, összerogy, és elsirja magát: „Nekem sok volt az a kevés is, amit láttam — amíg keveset láttam. Most már nem bírom tovább, és szólni sem tudok. Sok van belőle. Minden rossz. A rossz én vagyok. És ez a hallgatásom is az. Én nem vagyok. De mintha ez sem volna jó. Rossz az is, hogy nem vagyok.”

Ha így gondolkozott Maka, hát akkor valóban kár volna érte, ha nem volna. De hát ez lehetetlenség!

Szegény Maka! Mindenki azt mondta, hogy egészen megháborodott.

Vagy talán nem is. Talán csak egy kissé meggabalyodott, úgy kell neki! Ő beletörődött, ellentétben azzal az éhes és szomjas mitológiai hőssel, aki nem volt képes erre. Makacs kísérletezésével, hiábavaló próbálkozásával Tantalosz csak kínjaít tetézte, pedig könnyen rájöhetett volna, hogy kár a fáradságért, s hogy éppen azért nem sikerül, mert annyira vágyik rá. Maka azonban, szerencsére, nem makacs. Nem barom. Makát a család isteneknek másképp kellene büntetniük, például úgy, hogy egy asztalhoz ülnek vele cseresznyézni. De hát ez se aggaszson senkit. Magukat is megbüntetnék ezzel. És nem is tudom, mivel tudnák egyáltalán büntetni.

No meg aztán, hány, de hány ilyen mitológiai félkegyelmű akad jobbra is, balra is! Újra lehetne írni fajtám történelmét. De Maka nem, Maka nem az. Őt az éjjel esetleg hallgatással büntették, és ez meg se kottyán neki. Kitűnően elviseli. Most úgy él, ahogy bír. Hacsak sajtó vékonya meg nem fosztotta beszélőtehetségétől, és ha beszélni

egyáltalán tehetség. Lehet, hogy az esze büntette meg ezzel az adottsággal, mert a tehetség is lehet büntetés, és az istenek most alkaratlanul hallgatással ajándékozták meg, miközben azt hitték, hogy perfidek. Mert valakinek a büntetése is lehet ajándék. Az álnok istenekből. Maka ostobát csinált. Ez pedig olyan cél, a legfőbb, amiért érdemes élni.

Ma reggel egészen más szerepben látjuk, ha nem is vetélkedik vítézi játékokban, és ha most már nem is nézi senki filmszínésznek. Oda-simult a Marul-szobor hideg talapatáához, és fülét a jótékonykodó polgárok adományaiból emelt kőfalra tapasztotta. Megfeszített figyelemmel hallga... hallgató... hallgatózik. Három részletben. Pedig a füle nem rozsdásodott be. A tömeg elcsendesedett. Maka hátracsavart kezével int, és aprópénzt kér a publikumtól. Némelyikük markába nyom egy-egy pénzdarabot. Forgatja, forgatja, mintegy a legegészségesebb magot keresve köztük, és egy pillanatra sem véve le fülét a kőlapról, a legválasztékosabb mozdulattal, akár a széptevő a budoár előtt, megkopogtatja a pénzdarabbal a követ, majd hallgatózik. Kopogtat és fülel. Aztán, mintha az nem volna jó, zsebrevágja, fog egy másikat, és azzal kopogtat. Amikor kifogy belőle, újból kér. Az emberek adnak neki, adnak az aszfaltbetyárok is, de csakhamar valamennyien abbahagyják. Nem azért, mert észbe kaptak, vagy hogy ez a játék már nem érdekli őket, hanem annál az egyszerű oknál fogva, hogy az ódon téren cirkálni kezdett a mitológiai rendőr. Maka, persze, a magas kőfal mögül nem látja. Hallgatózik tovább, hallgatózik, de hiába. Aprópénz nélkül. Kér még, de nem kap. Hallgatási fogadalmát ezért váratlanul megszegve, artikulálatlan papagájhangon rikácsolni kezdett.

A rendőr egy szempillantás alatt ott termelt a szobor lábánál:

— Mit bögsz itt, he?!

Mint aki megsütötte magát, Maka elugrott a kötől, remegő kezével zsebéhez kapott csörgő tartalmának mintegy védelméül, és érdes, repedt fazék hangján, de szinte bűnbánóan mondta a jelenlévőknek:

— Én valahogy kedvelem Louis Armstrongot, a muzsikust. — És nyomtalanul eltűnt a tömegben.

Amikor pedig megtiltották neki a játékot, a tilalommal játszott. Csak ebben az egyben kitartó. Úgy játszik, ahogy megengedik. Amíg megengedik. Azóta így él. Nem koldul, hanem csalja a világot. Nem beszél, hanem rikácsol, és közben hallgatózik a múlt és a némaság hideg kövén. Maka nem bolond, ezt akarom mondani.

Ezt akarom mondani, amikor a hallgatás ideológiájáról van szó. Vagy — mindegy —, mondjuk: a történet ideológiájáról. Azt akarom mondani, hogy jó lenne hallgatni a lényeges dolgokról. Vagy — ami egyremegy —, mondjuk: a lényegtelen dolgokról beszélni. Így soha senkiből nem lesz Sziszüphoz vagy Tantalosz. Az istenek így nem tudják, hol van az a bizonyos sarkunk, és csakis nyelvünkért büntethetnek, ami viszont egészen más. Büntethetnének bennünket, igaz, cselekedeteinkért is, ha volnának tettek. De a tettek nem nekünk valók. Azok a hüvelyükbe rozsdásodtak.

De azért ne gondolja senki, hogy mi nem mernénk akármit összebeszélni. Ó, dehogynem! Csak nem olyan komolyan, mint mások. Sőt, mi nagyban csinálhatnánk, mert suba alatt csináljuk. Mások, azok tün-

tetően némák, ők tolakodóak, agybajosak, ők másfélék. Ezek minden lényegtelen dologról hallgatnak, a fő dolgot ellenben kitergetik. Elhallgatni azt kell, amiről a hallgató bölcsek beszélnek. Nem szabad sem bölcsekedni, sem némának lennünk. Nekünk az kell, hogy semminek se kelljen lennünk. A hallgatás ideológiájának feltétlenül hozzá kell segítenie bennünket, hogy olyanok legyünk, amilyenek vagyunk, a nélkül a veszély nélkül, hogy egy napon hősöket faragnak belőlünk. Hogy senki semmire ne kényszerítsen bennünket. Tudjuk mi, hogy fest az, amikor valaki kényszeríti a másikat, igen, tudjuk. Kifárasztja, és akkor hőst csinál belőle, mert teljesítette kívánságát. Makacsul, irgalmatlanul hajszolja, és amikor az végül is teljesen kimerülten elvégzi a rábizottakat, és amikor már mindenekfelett gyűlöli kínzóját, akkor példaképpül állítják, dicsőítik önfeláldozásáért. Ismerjük mi a szegény kiszírozott szamarakat. Azt kívánjuk, hogy senki se várja el tőlünk, hogy beszéljünk. Vagy hogy hallgassunk. Vagy hogy hasznunkat lássa. Egyelőre ez a fontos, és kezdetnek ez elég. A többről pedig még gondolkoznunk kell.

Borbély János fordítása

Slobodan Novak nagy feltűnést keltett 1961-ben Tvrđi grad című kötetével. Onnan való az itt közölt két írás, az első a szerző korábbi, a második újabb törekvéseit példázza. Slobodan Novak a zágrébi Književnik című folyóirat körül csoportosuló írók (Antun Soljan, Slavko Mihalić, Ivan Štarnig stb.) kiemelkedő alakja.